

Moncu – válečník v době 18. dynastie

Montu – warrior in the Eighteenth Dynasty

Daniel Šichan

ABSTRAKT

Text se pokouší přiblížit jedinečnou úlohu boha Moncu v rámci mocenské ideologie panovníků 18. dynastie. Z písemných a ikonografických pramenů vyplývá, že v souvislosti s přelomovou zahraniční politikou, doprovázenou zaznamenanými válečnými operacemi, nebývale vzrostl válečnický význam Moncu a to především z hlediska jeho vnímání v rámci panovnické ideologie a propagandy. Ačkoliv přímé odkazy na bojovného Moncu nejsou v daném kontextu pro pojednávané období překvapivě početné, přesto podávají jednoznačné svědectví o nebývale pestrém výrazovém aparátu v písemné a ikonografické podobě, který se k válečnickému Moncuovi vztahuje. 18. dynastie v tomto směru představuje pomyslný vrchol, který později nepochybně sloužil jako inspirativní zdroj vyjadřovacích prostředků, a to nejen v případě Moncu. Na základě prameně analýzy lze konstatovat, že dosavadní bojovný aspekt božstva byl značně rozvinut a že nově pojímaný Moncu je v podstatě logickým výsledkem novoříšského válečnictví. Panovník na bitevním poli či na tažení již nepřijímá pouze pasivně schopnosti bojovného božstva, nýbrž se stává aktivně jedním samotným Moncuem. Autor se vzhledem k výše uvedenému také zamýšlí nad komparací rolí Moncu a dynastického boha Amona coby božstev s obsahově analogickými bojovnými aspekty a pokouší se pojmenovat jejich společné rysy a především zdůraznit odlišnosti v zachycení jejich bojových vlastností. V závěru je v hypotetické rovině načrtnuta (doposud archeologicky přímo neprokázaná) možnost vlivu kultu býka jakožto Moncuovy animální pozemské personifikace, existujícího v jeho kultovních centrech v Armantu, Tódu, Medamúdu a Vesetu, na vznik nového prvku v Horově jméně na počátku 18. dynastie (*k3 nht*, „vítězný býk“). Nápadná je také dosavadní absence textových a ikonografických odkazů k válečnickému Moncuovi u prvních vládců 18. dynastie. V této souvislosti je otázkou, zdali v případě těchto panovníků, kteří byli vojensky velmi činní, nově přijatý element v panovnické tituluře nějakým způsobem nerefletoval zmíněný kult býka a přeneseně také uctívání Moncuova bojovného charakteru.

KLÍČOVÁ SLOVA

Moncu – panovník – 18. dynastie – Amon – válka – býk

ABSTRACT

The article deals with the role of the warlike god Montu within the framework of the power ideology of Eighteenth Dynasty rulers based on the interpretation of written as well as iconographic sources. According to the author, the preserved testimony calls for a more detailed evaluation of Montu's position as a warlike deity in close connection with the military enterprises of Eighteenth Dynasty rulers. The current combat character of Montu acquires a new dimension, which logically derives from the New Kingdom warfare. Although the direct references to Montu as a combative deity are surprisingly not numerous for the discussed period, these examples provide clear evidence of the unprecedentedly varied expression apparatus in written and iconographic form relating to this god. In this respect, the Eighteenth Dynasty represents an imaginary peak which later undoubtedly served as an inspirational source for the expressive means, not only in the case of Montu. The sovereign as a warrior no longer accepts passively the abilities of the deity but becomes Montu himself. The cultic and ideological interaction between Montu and the dynastic god Amun is also discussed which directly leads to effort to adequately describe their common features and, above all, to emphasize the differences in capturing their militant qualities. Moreover, the author contemplates the possible impact of the cult of Montu's bull in Armant, Tod, Medamud and Waset on the development of the royal titulary at the very beginning of the Eighteenth Dynasty (the appearance of the new element *k3 nht*, "the winning bull", in the Horus name). Remarkable is the absence of Montu's combative role in textual as well as iconographic sources concerning the first five rulers of the Dynasty (from Ahmose II to Hatshepsut). It is the question whether this new element in the titulary of these monarchs, who were very active militarily, did not reflect the aforementioned cult of the bull in some way and if the worship of Montu's warlike character figuratively adverts to their actually waged wars.

KEYWORDS

Montu – ruler – Eighteenth Dynasty – Amun – war – bull

Obr. 1 Kresba pravé vnější strany korby vozu Thutmose IV. s vyobrazením Moncu a panovníka útočících na nepřátele (podle Carter – Newberry 1904: Pl. X) / Fig. 1 Drawing of the right exterior of Thutmose IV's chariot depicting Montu and the sovereign attacking enemies (after Carter – Newberry 1904: Pl. X)

Zahraniční politika novoříšských panovníků 18. dynastie (asi 1550–1295 př. n. l.)¹ se nevyhnutelně promítla do ideologie božského panovnického úřadu. Toto vzájemné ovlivňování reálné politiky a nábožensko-ideologické sféry je dobře postřehnutelné v oficiálních monumentalizovaných nápisech a vyobrazeních panovnické provenience. Vládci 18. dynastie se v rámci mocenské ideologie stavěli do role úspěšných a neporazitelných válečníků a jejich vojenská aktivita si v souladu se staroegyptskou kosmologií našla odpovídající transcendentní reflexi v konkrétním božstvu, jež bylo nositelem bojových vlastností. Takovým bohem, který vedle dynastického boha Amona nejzásadněji ztělesňoval výše zmíněné jevy, byl v době 18. dynastie bůh Moncu (Borghouts 1982: 200–204; Werner 1985: 1–145; Wilkinson 2003: 203; Leitz 2003: 246–256; Janák 2005: 119–120). Staroegyptský způsob zápisu jména božstva *Mntw* může mít podle názoru autora blízko k interpretaci tohoto termínu ve smyslu „trvajících“ či „stálých“, vztahujícímu se ke slovesu *mn*, které v překladu znamená „trvat, zůstat“ (Hannig 1995: 333).

Ačkoli je bůh Moncu doložen již v Textech pyramid z doby Staré říše, jeho význam stoupl až na přelomu

1. přechodné doby a Střední říše. Tehdy se stal poprvé a zároveň i naposledy panovnickou dynastií upřednostňovaným božstvem (Werner 1985: 24–26). Na počátku Střední říše jej vystřídal v této úloze bůh Amon, což napomohlo později rozvinout stávající Moncuův kult ve smyslu jeho těsnějšího propojení s úspěšným válečnictvím, reprezentovaným postavou egyptského panovníka. Vnější znaky této syntézy došly své vrcholné dokonalosti v době 18. dynastie.

MONCU – VÁLEČNÍK PŘED 18. DYNASTIÍ

V již zmíněných staroříšských Textech pyramid je Moncu doložen jako primordiální božstvo se slunečními aspekty (Werner 1985: 4–5). S největší pravděpodobností v souvislosti se sjednocovacím procesem a upevněním centrální panovnické moci na konci 1. přechodné doby za 11. dynastie (asi 2055–1985 př. n. l.), která měla svůj původ v oblasti Vesetu (zřejmě v Armantu), se Moncuovi vedle solárního začíná připisovat i mocenský charakter, reflektující úspěchy vesetských vládců v jejich unifikacním úsilí (Werner 1985: 55; Schenkel 1965: 240).

¹ Datování v textu zmíněných dynastií a vlád jednotlivých panovníků je uváděno podle Shaw (2003: 497–502).

Objevil se i názor, že za zdůrazněním válečnických schopností Moncuia mohl stát rostoucí vliv a konečně povýšení Amona na dynastické božstvo při nástupu následující 12. dynastie (asi 1985–1773 př. n. l.) na počátku Střední říše (Vandier 1949: 148), což nejlépe dokládá několik panovníků dynastie se jménem Amenemhet („Amon je v čele“). Tuto domněnku potvrzuje fakt, že Moncu s válečnickými schopnostmi otevřeně vstupuje na scénu poprvé právě v textech z doby 12. dynastie (viz níže). To by hovořilo pro jakési jednoznačnější vzájemné „funkční“ vymezení úloh Moncuia a Amona v době konsolidace egyptského státu, jejíž impulsy vycházely z vesetského regionu, kde měli oba bozi svá hlavní kultovní centra a kněžskou platformu. Na základě dochovaných titulů kněží je pravděpodobné, že starším z obou kultů byl ten Moncuův (Jones 2000: 173).

Rostoucí válečnický charakter boha Moncuia je vyjádřen v několika středofíškých textech z doby 12. dynastie, které již otevřeně předznamenávají úlohu, jakou později hrál v mocenské rétorice panovníků 18. dynastie. Prvním příkladem je pasáž ze slavného literárního díla o Sinuhetovi, v níž se hlavní hrdina utká v souboji se „silákem z Recenu“ (tj. z oblasti v dnešní Syropalestině), poráží jej a za své vítězství vzdává chválu bohu Moncuovi (Blackman 1972: 28). Bůh Moncu zde tedy jasně figuruje jako opora Sinuhetova vítězství nad cizincem a v souvislosti s tím také jako zdroj jeho bojových schopností.

Dalším dokladem je stéla z 18. roku vlády panovníka Cheperkarea Sensuseta I. (asi 1956–1911 př. n. l.) z Buhénu (dnes uložená v muzeu ve Florencii, inventární číslo 2540), popisující válečné tažení do Nubie, na niž Moncu panovníkovi sděluje: „*přivedl jsem ti všechny cizí země, které jsou v Núbii, pod tvé sandály*“ (Smith 1976: 40; Porter – Moss – Málek 1995: 130). Podobná formulace se nachází také na jednom z bloků reliéfní výzdoby Chakaurea Sensuseta III. (asi 1870–1831 př. n. l.) z Moncuova chrámu v Medamúdu, který pro své účely později uzurpoval panovník z počátku 17. dynastie Sechemre Wadžchau Sebekemsaf I. (asi 1619–1603 př. n. l.; obr. 3). Postava boha Moncuia je doprovázena nápisem adresovaným panovníkovi: „*dal jsem ti všechny země i všechny cizí země*“ (Bisson de la Roque – Clère 1930: 96; Dodson 1994: 35). Pozoruhodná je přítomnost spoutaných zajatců jako představitelů podmaněných oblastí či etnik na obou památkách, což jednak podtrhuje Moncuovu válečnickou podstatu a také předznamenává i pozdější novoříšské seznamy skutečné či symbolicky podmaněných protivníků. Obě uvedené písemné pasáže otevřeně vycházejí ze starších rétorických kompozic, pocházejících již z doby Staré říše, například z textů doprovázejících scény na blocích ze vzestupné cesty pyramidového komplexu panovníka Sahurea (asi 2487–2455 př. n. l.) v Abúsíru (Borchardt 1913: 95; Porter – Moss – Málek 1994b: 326), a nevymykají se tak zásadně z vývojové linie panovnícké mocenské ideologie.

Z 2. přechodné doby se žádný přímý písemný doklad válečnické úlohy boha Moncuia bohužel nedochoval a spíše okrajově zde můžeme zmínit vyobrazení tohoto božstva na stéle panovníka Sechemrea Sanchtaueje Neferhotepa III. Ichernofreta ze 13. dynastie (kolem 1630 př. n. l.). Text této stély mimo jiné zmiňuje boj tohoto vesetského panovníka s „cizinci“ (snad s Hyksósy?), proti nimž mu pomohl bůh Amon (Vernus 1982: 131). Souvislost mezi textem, zmiňujícím boj, a vyobrazením boha Moncuia v lunetě uvedené stély tedy v daném případě nehovoří explicitně o dokladu, jenž by svědčil o válečnické úloze tohoto boha.

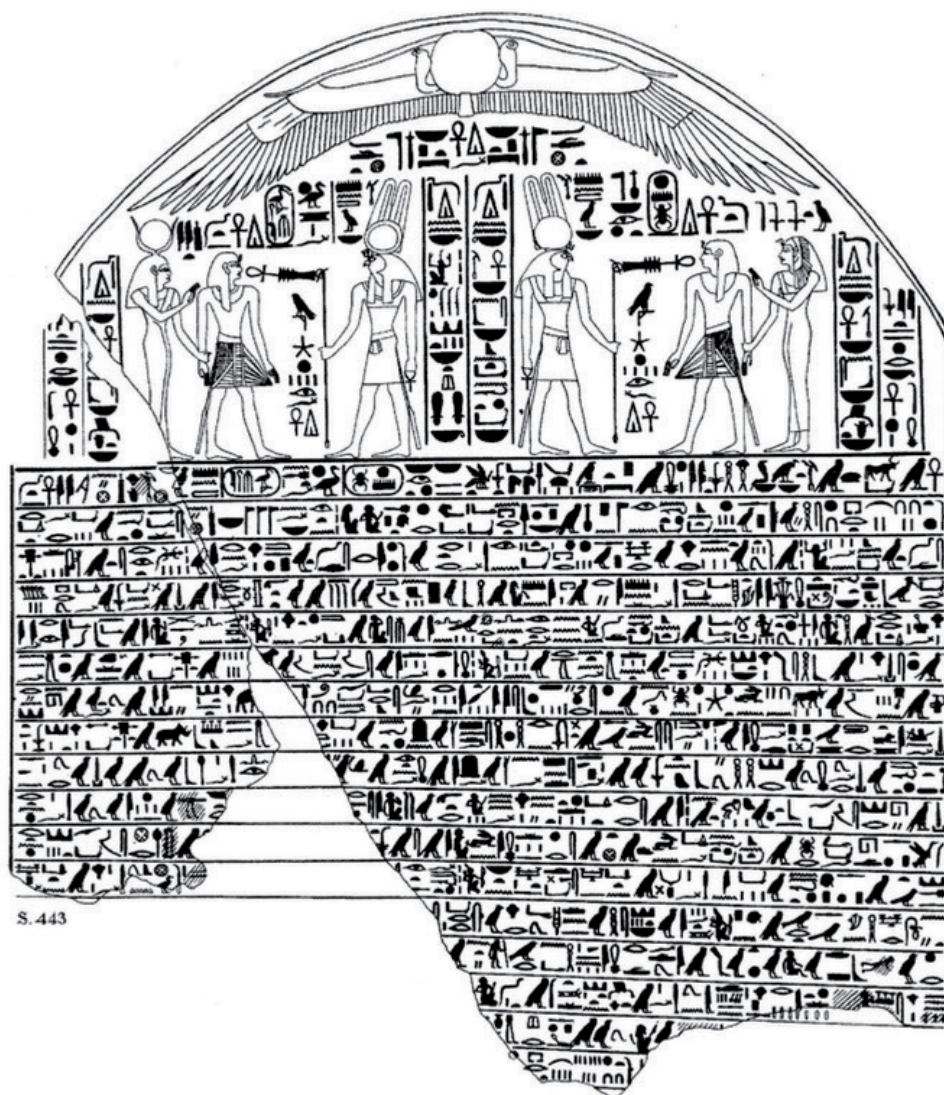
MONCU – VÁLEČNÍK V NÁPISECH PANOVNÍKŮ 18. DYNASTIE

S nástupem 18. dynastie se na egyptském trůnu objevili panovníci, kteří podle dochovaných pramenů prováděli zahraniční politiku v rozsahu, jenž neměl v dosavadních dějinách starého Egypta obdoby. Požadavky, kladené na panovníky ať již přímo na taženích a na bitevním poli či mimo ně v souvislosti s probíhajícími konflikty, vyžadujícími nasazení ozbrojené síly nebo jiných nátlakových nástrojů, se skrze ně coby nositele mocenské ideologie odrazily i v novém nazírání především na bojovně vnímaného Moncuia. Jeho dosavadní projevy byly obohaceny o nové výrazové prvky v písemné a ikonografické formě (viz dále), přičemž je až překvapující, jak byl s nástupem nové dynastie bůh Moncu v rámci staroegyptského panteonu kvalitativně a kvantitativně povznesen.

Prvním panovníkem 18. dynastie, který – podle dochovaných pramenů – v rámci své mocenské rétoriky válečný charakter boha Moncuia zdůraznil, byl Mencheperre Thutmose III. (asi 1479–1425 př. n. l.), bezpochyby nejbojovnější ze všech panovníků Nové říše. V jeho nápisu z Moncuova² chrámu v Armantu se uvádí, že to „*byl Moncu, jeho otec, který mu* (tj. panovníkovi) *dal udatnost*“ (Sethe 1906b: 555, E55; Porter – Moss 1962: 157). Z chrámu boha Hora v Buhénu je tento panovník znám jako „*dobrý bůh, milovaný Moncuem, statečný a mocný vůči svým protivníkům*“ (Sethe 1906b: 555, E56; Porter – Moss – Málek 1995: 135), v proslulých „*análech*“ Thutmose III. z Karnaku můžeme číst, že „*jeho Veličenstvo vytáhlo na voze z elektra, ozdobeném leskem jeho zbraní, jako Hor silné paže, pán všeho konání jako Moncu vesetský*“ (Sethe 1907: 657, i; Porter – Moss – Málek 1994a: 97). Ve skalním nápisu v Ellesiji je Thutmose III. „*milovaný Moncuem, jenž osobně bojuje před svým vojskem*“ (Sethe 1907: 813; Klug 2002: 174), na stéle z Gabal Barkalu stojí, že „*on je udatným panovníkem jako Moncu*“ (Helck 1955: 1231; Klug 2002: 197) a dále, že „*on má silnou paži a není nikoho jemu podobného, Moncuovi, udatnému*

² Jde o jednu z forem boha Moncuia, v tomto případě o jeho synkretické spojení se slunečním bohem Reem a to pravděpodobně na základě fonetické podobnosti hlavních kultovních center obou božstev (Janák 2005: 120). Staroegyptský název Armantu s primárním kultem Moncuia byl *Iunej*, který se velmi podobal názvu města, ve kterém se nacházela hlavní svatyně Rea a Atuma – *Iunu* (Héliopolis).

Obr. 2 Kresba stély Thutmose III. z Moncuřeova chrámu v Armantu (podle Mond – Myers 1940: Pl. 103, se svolením Egypt Exploration Society) / Fig. 2 Drawing of Thutmose III's stela from the temple of Montu-Re at Armant (after Mond – Myers 1940: Pl. 103, courtesy of the Egypt Exploration Society)

na bojišti“ (Helck 1955: 1233; Klug 2002: 198). Nicméně nejvýmluvnějším a zároveň nejobsáhlejším textem Thutmose III., vztahujícím se k bohu Moncuovi, je stéla z 22. roku jeho vlády, pocházející ze zmíněného Moncuřeova chrámu v Armantu (Egyptské muzeum v Káhiře JE 67377; obr. 2). Obsah stély tvoří výčet vítězných skutků Thutmose III. na jeho taženích do oblasti dnešní Syropalestiny a Núbie, které mu dopřál jak Amon, tak především Moncu. Na stéle je zaznamenána řeč Moncu k panovníkovi: „dal jsem ti život a všechnu moc, všechno zdraví, udatnost a všechna vítězství (...) dal jsem ti miliony let a všechny cizí země jsou pod tvými sandály (...) synovi Rea z jeho těla, Thutmosovi, vládci Maat, milovanému Moncuem, [já] pán Vesetu, jenž sídlí v Armantu a jenž žije navěky (...) pán bohů, pán Armantu, jenž zvětšil jeho (tj. Thutmosova) vítězství (...) ulovil (tj. Thutmose) 120 slonů v cizí zemi Nije, když se vracel z Nahariny,³ a překročil obrácenou řeku

(tj. Eufrat) (...) a vyplenil města na obou jejích stranách a zničil je navěky ohněm; také vztyčil stélu vítězství na její východní straně; zmocnil se nosorožce střelbou v cizí jižní zemi Núbii a poté táhl do Miu, aby hledal své protivníky v oné zemi; vztyčil tam svoji stélu podobně, jak to učinil na konci země⁴ (...) jeho Veličenstvo si neučinilo nepřátele při taženích proti zemi Džahi,⁵ aby pobilo povstalce, kteří tam byli, a dalo odměnu těm, kteří mu byli věrní, jak to dosvědčují jména (...) každé [cizí země] z té doby; vždy, když se jeho Veličenstvo pokaždé vracelo, došlo k jeho udatnému a vítěznému útoku; on činí, že Egypt je v takovém svém stavu, jako když byl Re panovníkem (...) vyjití (tj. jeho Veličenstva) z Inebuhedž (tj. Mennoferu) k poražení cizích zemí bídného Recenu při prvním z vítězství; bylo to jeho Veličenstvo, které otevřelo jeho cesty (tj. Recenu) a prorazilo jeho každou cestu pro své vojsko; [jeho Veličenstvo] (...) vstoupilo na onu cestu, která byla na začátku mnohem

³ Označení pro tehdejší státní útvar Mitanni, který se rozkládal na území dnešní Sýrie a Iráku.

⁴ V prostoru dnešní severní Syropalestiny.

⁵ Region v dnešní Syropalestině.

užší než celá jeho armáda (...) všechny cizí země byly shromážděny a stály připravené k boji u jejího východu (...) zločinci byli vysíláni a uprchli spěšně do svých měst spolu s náčelníkem, který byl v (...) oni [přišli] k jeho Veličenstvu úpěnlivě prosit a svůj majetek měli na svých zádech a jeho Veličenstvo se vrátilo v radosti, neboť tato cizí země mu byla celá poddána (...) Asijsci přišli jako jeden se svými tributů (...)“ (Helck 1955: 1244–1247; Klug 2002: 152–155).

Acheperure Amenhotep II. (asi 1427–1400 př. n. l.), syn a nástupce Thutmose III., se jako válečník s bohem Moncuem ztotožnil co do kvantity ze všech panovníků 18. dynastie nejvíce. Jistý posun je viditelný i ve výběru písemných výrazů, popisujících vztah mezi panovníkem a božstvem. Na stéle z Gízy je Amenhotep II. líčen jako „mocný Moncu, silný ve svých údech (...) on zná celé dílo Moncu (...) jeho Veličenstvo se objevilo na koni jako Moncu ve své síle (...) jezdilo a střelilo na něj (tj. na terč) jako Moncu ve své kráse (...) jež má pozdviženou paži jako Moncu“ (Helck 1955: 1278–1281; Klug 2002: 226–229). Na memfidské stéle ze 7. roku vlády je zaznamenáno, že panovník je „ten, který dobývá silou a mocí jako Moncu, ozdobený svými zbraněmi (...) jeho srdce bylo šťastné jako [srdce] udatného Moncu, který triumfuje“ (Helck 1955: 1301–1302; Klug 2002: 244–245) a dále text pokračuje s tím, že „jeho Veličenstvo je silné (...) jako (...) Moncu ve Vesetu (...) jeho Veličenstvo vytáhlo na koni (...) ozdobené silnými zbraněmi Moncu“ (Helck 1955: 1307–1308; Klug 2002: 249). Na východní stéle u 8. pylonu chrámu v Karnaku stojí, že „jeho Veličenstvo přebrodivo Orontes⁶ na koni / se spřežením ve zteči jako silný Moncu vesetský (...) jeho Veličenstvo se za nimi (tj. za nepřáteli) rozlítlo jako Moncu ve své hodině (...) jeho Veličenstvo se vrátilo v radosti jako udatný Moncu“ (Helck 1955: 1311; Klug 2002: 262–263). Na jednom bloku, nalezeném v Karnaku, je Amenhotep II. popisován jako „Moncu, který se zjevuje na koni“ (Helck 1955: 1321; Porter – Moss – Málek 1994a: 79).

Syn a nástupce Amenhotepa II., Mencheperure Thutmose IV. (asi 1400–1390 př. n. l.), dále rozhojnil rétoriku svých předchůdců, jak dokládá jeho stéla z Konossa v Núbii. Na ní se píše, že „Moncu z Armantu byl ochráncem jeho (tj. panovníkových) údů“ a že on jako „dobrý bůh vytáhl jako Moncu ve všech svých podobách, vybavený svými zbraněmi“ (Helck 1957a: 1546–1547; Klug 2002: 347–348). Na severní straně dnešního lateránského obelisku, původně patřícího Thutmosovi III., je Thutmose IV. zvěčněn jako „velký mocí jako Moncu“ (Helck 1957a: 1548; Porter – Moss – Málek 1995: 409) a na slavném bojovém voze, nalezeném v jeho hrobce (viz níže), je zaznamenána Moncuova promluva k panovníkovi: „dal jsem ti (tj. panovníkovi) udatnost a vítězství proti všem cizím zemím jako ten, který tě miluje, Moncu, velké síly, Hor vesetský, jenž poráží všechny země Fénicie“. Dále Moncu líčí, že panovníkovi poskytl

„udatnou paži k rozdrčení núbijských nomádů v jejich místě, já Moncu, pán Vesetu, jenž poráží Núbijce“ (Helck 1957a: 1560; Porter – Moss – Málek 1999: 560). V chrámu v Amadě je Thutmose IV. prezentován jako „statečný panovník se svojí paží jako Moncu“ (Helck 1957a: 1568; Porter – Moss – Málek 1995: 68).

Thutmosův syn a nástupce Nebmaatre Amenhotep III. (asi 1390–1352 př. n. l.) ve srovnání se svými předchůdci boha Moncu v dochovaných nápisech nezmiňuje tak často, což je i trend jeho nástupců, nicméně i on je na severní stéle poblíž Asuánu z 5. roku vlády popisován jako „Moncu ve svých podobách“ (Helck 1957b: 1666; Klug 2002: 424). Nejvíce odkazů k bohu Moncuovi z doby Amenhotepa III. pochází z jeho chrámu v Luxoru. Zde je uváděn jako „Moncu ve všech zemích, veliké síly, který dobývá svojí mocí“ (Helck 1957b: 1693; Porter – Moss – Málek 1994a: 317). Pozoruhodným zjištěním je formulace, že Amenhotep III. „vede všechny živé jako Moncu“ (Helck 1957b: 1695; Porter – Moss – Málek 1994a: 317), ale přesto dokáže být i tím, „který vstupuje na bojiště jako Moncu a činí z nich (tj. z nepřátel) hromady mrtvol“ (Helck 1957b: 1698; Porter – Moss – Málek 1994a: 319). Jak bylo výše zmíněno, Amenhotep III. se ve svých nápisech s Moncuem válečníkem neztotožnil v takové míře jako jeho předchůdci. To mohlo na jedné straně souviset s jeho spíše diplomaticky založenou zahraniční politikou, kterou dovedl během 18. dynastie k vrcholu, na druhé straně je nicméně třeba dodat, že se ve své mocenské rétorice nevyhýbal otevřeně válečným a tradičně prezentovaným násilným postojům vůči protivníkům, v jejichž kontextu by kromě jiných božstev nepochybně vynikl právě Moncu (Šichan: 2014: 52). Na druhou stranu je třeba dodat, že to byl právě Amenhotep III., který nechal v karnackém kultovním okrsku vybudovat impozantní chrám, zasvěcený právě Moncuovi, čímž mohl toto božstvo uctít způsobem, který interpretačně poněkud překračuje tematický rámec tohoto příspěvku. I přesto otázka, týkající se menšího počtu zmínek Moncu a ve válečnickém kontextu v nápisech Amenhotepa III. a jeho nástupců, zůstává prozatím otevřená.

Nebcheperure Tutanchaton/Tutanchamon (asi 1336–1327 př. n. l.), syn (?) (Dodson – Hilton 2004: 157)⁷ a nástupce Nefercheperurevaenrea Amenhotepa IV./Achnatona (asi 1352–1336 př. n. l.), je doložen na jednom bloku z Karnaku, na kterém je zaznamenáno přímé oslovení panovníka, oznamující, že „ty jsi jako Moncu“ (Helck 1958: 2047, A; Porter – Moss – Málek 1994a: 40). Ostatní zmínky o Moncuovi pocházejí z Tutanchamonovy pohřební výbavy, jako nápis na stolní hře, podle něhož je panovník „udatný jako Moncu“ (Helck 1958: 2055, F; Porter – Moss – Málek 1999: 583), na pouzdře na luk je „ten, který je bojovnější než Moncu“ (Helck 1958: 2058; Porter – Moss – Málek 1999: 581) a na štítech je nazýván jako „hrdina jako Moncu, jenž sídlí ve Vesetu“ (Helck 1958: 2059, N, AN 753b;

⁶ Dnešní řeka Ásí protékající Libanonem, Sýrií a Tureckem.

⁷ K další diskusi viz Schneider (2002: 301).

Porter – Moss – Málek 1999: 581) a „*mocný jako Moncu, jenž sídlí ve Vesetu*“ (Helck 1958: 2059, N, AN 754c; Porter – Moss – Málek 1999: 581).

Poslední panovník 18. dynastie, Džesercheperure Haremheb (asi 1323–1295 př. n. l.), ve svém karnackém „ediktu“ pouze převzal formulaci užitou již Tutanchamonem a uvedenou výše, podle níž byl „*bojovnější než Moncu*“ (Helck 1958: 2140; Porter – Moss – Málek 1994a: 187). To jen podporuje domněnku, že Haremheb pravděpodobně nebyl z hlediska originality ani množství dochovaných příkladů vlastní mocenské rétoriky obecně příliš kreativním panovníkem (Šichan 2014: 55).

Z výše uvedeného přehledu dochovaných písemných pramenů na první pohled vyplývá, že materiál vztahující se ke zmínkám o bohu Moncuovi válečníkovi v nápisech panovníků 18. dynastie není příliš početný. S nárůstem monumentalizovaných textů, oslavujících jejich válečné podniky, by se dal spíše očekávat určitý potenciál s větším prostorem pro božstva s válečnickým charakterem, kterých v egyptském panteonu nebylo nikdy mnoho a z nichž právě Moncu patří mezi ty nejvýznamnější.

Představená textová analýza, přibližující interakci egyptských panovníků a boha Moncu z primárně bojovného kontextu, umožňuje dochovaný písemný materiál rozdělit na dvě části. Texty z první poloviny 18. dynastie (do vlády Thutmose IV.) jsou obsahově a výrazově mnohem bohatší než texty z její druhé poloviny (od Amenhotepa III.) a ve své podstatě obsahují téměř identické obraty, které se v poněkud pozmeněné podobě objevují ve druhé polovině 18. dynastie. Na druhé straně panovníci z její druhé poloviny nepoužívali a ani nerozvinuli mnohem rafinovanější kompozice svých starších předchůdců. V textových pasážích z první poloviny 18. dynastie se v souvislosti s Moncuem objevují prvky, které cíleně našly své zvěčnění v monumentalizujících nápisech zrcadlicích pamětihodné skutky panovníků, lhostejno zda reálných či fiktivních, na pozadí jejich válečných kampaní proti konkretizovaným protivníkům v Syropalestině a v Núbii.

Zejména Thutmose III. na své stéle z Armantu vytvořil v souvislosti s bohem Moncuem skutečný manifest svých nejzásadnějších vojenských úspěchů. Z nich nejvýznamnější byla cesta k dobytí Megidda (dnešní Tell el-Mutesellim v severním Izraeli) ve 22. roce jeho vlády. Stéla je tedy otevřenou oslavou úspěšného započetí Thutmosovy válečné „kariéry“ a jsou v ní současně obsaženy ještě další oblíbené rétorické ekvivalenty k jeho zahraniční politice, doložené ovšem již od doby panovníka Acheperkare Thutmose I. (asi 1504–1492 př. n. l.): lov divokých zvířat na cizím území, ušetření loajálních spojenců, vztyčování oslavných stél či přijímání poražených s jejich tributů apod., které Thutmose III. jednoduše převzal. Armantská stéla je jedinou památkou svého druhu z doby 18. dynastie dedikovanou především bohu Moncuovi jako garantovi válečných úspěchů a bojovnických předností egyptského panovníka. V případě Thutmose III. navíc pouze potvrzuje jeho všeobecně uznávanou pozici největšího z bojovných vládců starého Egypta. Není jisté od věci na tomto místě zmínit, že chrám Moncurea v Armantu

se jako signifikantní lokalita v rámci vesetského regionu a v kontextu Thutmosovy stély stal předmětem současného francouzsko-egyptského archeologického výzkumu, který započal roku 2002 a navázal na více než půlstoletí staré výzkumy (Mond – Myers 1940). Výsledky práce mezinárodního týmu rozšiřují poznatky k dějinám nejvýznamnější Moncuovy kultovní svatyně na území Egypta (Thiers 2014).

Thutmose III. se také jako první z panovníků 18. dynastie ztotožnil s bohem Moncuem v rovině svého božského úřadu jako schopný a úspěšný válečník. Z relevantních textů vyplývá, že během tažení či přímo v boji do něho vstupovala božská síla a získával schopnosti, díky nimž byl schopen zvítězit a úspěšně se rozhodovat i v nejobtížnějších situacích. Prvek božské záštity v boji byl v panovnícké ideologii egyptských vládců znám již dříve, ale bůh Moncu v této úloze otevřeně vystupuje poprvé až za Thutmose III. Do této doby byl Moncu prezentován spíše jako tradičně pojmávaný a nijak zvlášť nevybočující transcendentálně působící element, který panovníkovi podmaňuje nepřátelská území a jejich zástupce přivádí k jeho nohám (viz výše). Skrze Thutmose III. však válečnický charakter boha Moncu ve vztahu k osobě panovníka získal nový, mnohem intimnější rozměr. Ten je přítomen dokonce i u těch panovníků, u kterých není válečnická rétorika doložena v takovém měřítku. Panovník nejenže přijímá Moncuovy bojové schopnosti a je k němu přirovnáván, panovník se dokonce stává samotným Moncuovým vtělením. To je ve vývoji náboženských představ v rámci válečnické panovnícké ideologie zásadní posun, neboť panovníci 18. dynastie již nevystupují pouze jako silní a úspěšní vojevůdci s atributy Moncu válečníka, který jim buď přímo pomáhá vůči protivníkům, nebo na ně deleguje své schopnosti jako záruku jejich vítězství, nýbrž jako Moncuova živoucí manifestace. V egyptských dějinách není vystupování panovníka jako živého obrazu božstva na zemi nic ojedinělého, jak dokládá například jeho úzké propojení s bohem Horem již od nejstarších dob v podobě takzvaného Horova jména v panovnícké titulatuře, v sochařských dílech atd. Ztotožnění Moncu válečníka s panovníkem je tedy jen další vývojovou paralelou, o to více však jedinečnou pro oblast válečnictví.

Vůbec nejtýpictějším projevem takovéto symbiózy, vzniklé interakcí reálné válečné konfrontace a všeprostupující božské sféry, je ze zmíněných pasáží vyzářující póza zbraněmi vybaveného panovníka, který se objevuje na válečném voze taženém koňmi, či dokonce pouze na samotném koni, jako bůh Moncu. V této pozici dosahuje zmíněná symbióza Moncu válečníka s panovníkem válečníkem bez přehánění vrcholného zachycení velkolepé neporazitelnosti, síly a válečného úspěchu. Tento triumfální moment plnohodnotně souzní s nejcharakterističtější archetypem panovníkovy božské i mocenské převahy nad protivníkem, kterým je takzvaná kulminační pobíjecí scéna, doložená již od prehistorického období staroegyptských dějin (Hall 1986: 4).

Je velmi pravděpodobné, že kořeny tohoto nového vyjadřovacího prostředku, reflektující novou válečnickou techniku, sahají zpětně až do osvobozovacích bojů

vesetských panovníků z konce 17. dynastie (před rokem 1555 př. n. l.), v jejichž textech se velmi pravděpodobně poprvé objevuje zmínka o koni a to v souvislosti s válečnou kořistí (Helck 1983: 93). Je tedy možné se domnívat, že v této době byl kuň patrně také začleněn do egyptského válečnictví – zajímavý je přitom předpoklad, že se Egypťané s tímto zvířetem mohli setkat již během 3. tisíciletí př. n. l. na Předním východě, kde je archeologicky doloženo (Tatomir 2014: 324–325). Válečné střety Egypťanů na přelomu 17. a 18. dynastie s protivníky používajícími koně tedy z pohledu panovnické ideologie velmi pravděpodobně zásadním způsobem obohatily mocenskou rétoriku egyptských vládců 18. dynastie.

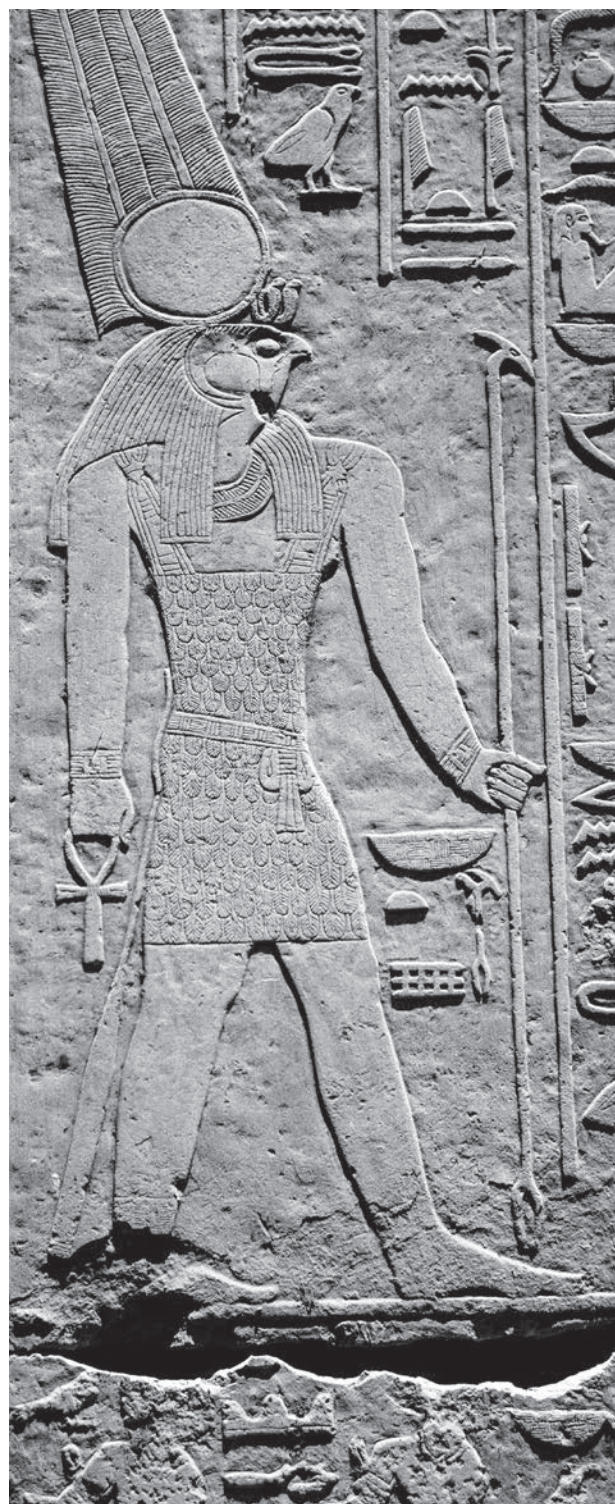
Bez přehánění lze konstatovat, že žádný jiný bůh s válečnými atributy neprodělal takový vývoj jako Moncu během 18. dynastie. Pozornost, jakou mu někteří panovníci této dynastie věnovali, a výrazová pestrost, jakou ho obklopili, je vskutku pozoruhodná. Zdůraznili a rozvinuli tím jeho bojovnou stránku, kterou získal poprvé během 11. dynastie, kdy se stal božským garantem vítězství úspěšného sjednotitele země, Nebhepetre Mentuhotepa II. (asi 2055–2004 př. n. l.), který svým jménem také boha Moncuu patřičně uctil („*Moncu je spokojen*“). Zatímco Mentuhotep II. ve své rétorice vyzdvihl Moncuu jako dynastické božstvo, ochránce, lokálního vesetského patrona a zdroj svých sjednocovacích úspěchů ve vnitropolitickém kontextu, panovníci 18. dynastie povýšili význam Moncuu na úroveň, která přesáhla dřívější regionální limity jeho kultu, a vtiskli do jeho postavy své vlastní zahraničněpolitické mocenské ambice a zkušenosti.

MONCU VÁLEČNÍK V IKONOGRAFII 18. DYNASTIE

Ikografie boha Moncuu, podobně jako písemné prameny, se u jednotlivých panovníků 18. dynastie vyznačuje nevyváženým počtem dochovaných příkladů. Ty však navzdory tomuto faktu tvoří velmi pozoruhodný konglomerát. 18. dynastie zde představuje období inovace, neboť kromě panovnické provenience je bojový charakter boha Moncuu poprvé reflektován také v hrobkách významných osob nepanovnického původu, což hovoří o stoupajícím významu Moncuu napříč egyptskými elitami 18. dynastie (viz níže).

Doposud nejstarším ikonografickým dokladem boha Moncuu válečníka z doby 18. dynastie je jeho zoomorfní vyobrazení v podobě gryfa na válečné sekerě Nebhepetre Ahmose II. (asi 1550–1525 př. n. l.). Panovník si na ní podmaňuje protivníka a je označen jako „*milovaný Moncuem*“ (Egyptské muzeum v Káhiře CG 52645; Porter – Moss – Málek 1999: 601). Tento motiv vychází z mnohem starších předloh, zachycujících postavu gryfa již od Raně dynastické doby (Werner 1985: 136–137). Moncu je jako gryf doložen i na dřevěné tabulce nalezené v hrobce Amenhotepa II. v Údolí králů (KV 35). Na ní Moncu drtí nepřítel a panovník, stejně jako Ahmose II.,

je zde líčen jako „*milovaný Moncuem*“ (Egyptské muzeum v Káhiře CG 24137; Daressy 1902: 73–74, Pl. XXI).⁸ Postava Moncuu válečníka v bojovném gestu

Obr. 3 Detail zachycující Moncuu jako „pána Vesetu“ na reliéfu z chrámu v Medamúdu z doby Senusreta III. (foto Z. Žába) / Fig. 3 Detail of relief with Montu presented as the “lord of Waset” from the temple in Medamud from the time of Senusret III (photo Z. Žába)

⁸ Předmět byl velmi pravděpodobně původně součástí jedné z lodí pocházejících z téže hrobky, viz níže.

je doložena i na jednom skarabeovi z doby Aacheperenre Thutmose II. (asi 1492–1479 př. n. l.) (Matouk 1976: 62, 334, no. 182).

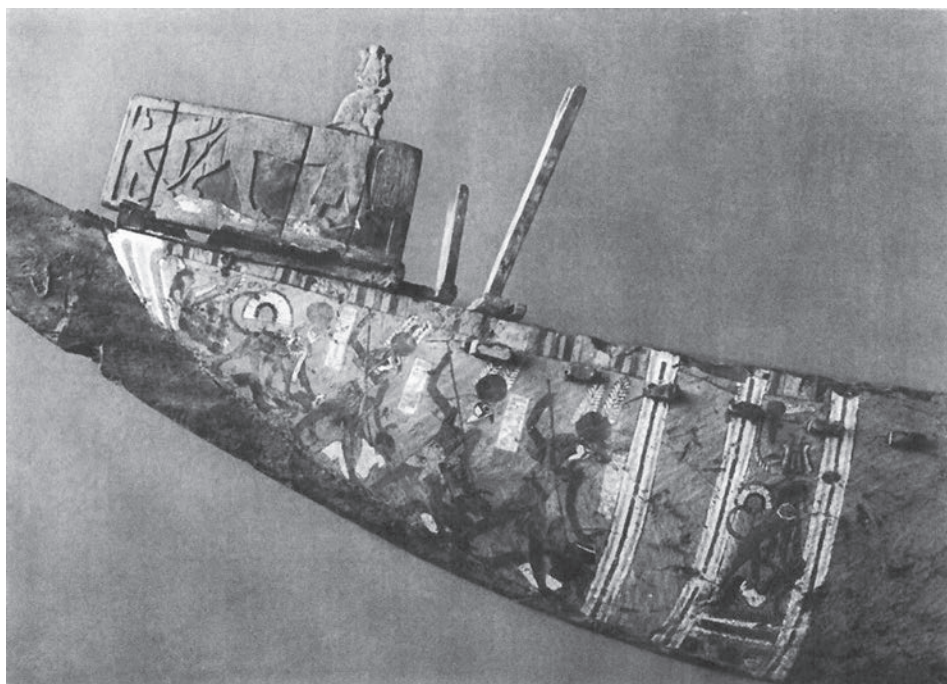
Další a z mnoha ohledů vskutku zásadní vyobrazení boha Moncu v bojovném kontextu se nachází na válečném voze Thutmose IV. (Egyptské muzeum v Káhiře CG 46097), který pochází z jeho hrobky KV 43 v Údolí králů (Carter – Newberry 1904: 24–33; Calvert 2013: 46–56) a na němž se bůh Moncu objevuje ve dvou scénách. V první scéně (levá vnitřní strana korby vozu) Moncu asistuje Thutmosovi IV., jenž v podobě sfingy drtí nohama nepřátele (Carter – Newberry 1904: Pl. XII). Moncu zde dává detailní odpověď na otázku své válečnické podoby: kromě svých běžných atributů, zahrnujících lidské tělo, sokolí hlavu, korunu s vysokými dvojitými pery, sluneční kotouč a dvojitý ureus na čele, je navíc neobvykle opatřen ochrannými křídly a především drží v pravé ruce vedle symbolů moci a života ještě srpovitý meč. Doložen je i oděv připomínající šupinové brnění (obr. 3). Scéna je tedy manifestací panovníkovy převahy nad protivníky a ta je umocněna přítomností boha Moncu, neboť ten garantuje svým vzezřením panovníkovi sílu, moc, ochranu a život při jeho válečném střetu s nepřítelem.

Ve druhé scéně (pravá vnější strana korby vozu, obr. 1) je Thutmose IV. vyobrazen na svém voze, taženém koňmi, společně s bohem Moncuem (Carter – Newberry 1904: Pl. X; Calvert 2013: 46–56). Toto vyobrazení je unikátní z několika důvodů. Postava Thutmose IV. totiž téměř zakrývá postavu boha Moncu, což dává této scéně mnohem hlubší rozměr (Schäfer 1974: 180–181; Bell 1985: 33–34), a navíc pro ni máme k dispozici přímý textový doprovod ve výše uvedených pasážích. Písemné a ikonografické svědectví dává tomuto výjevu ráz skutečné výjimečnosti a staví takto boha Moncu spolu s panovníkem na samotný vrchol tehdejších obrazových vyjadřovacích

možností, který již nebyl tematicky během 18. dynastie překonán. Postoj obou postav je jednoznačný: Thutmose IV., chystající se vystřelit šíp na nepřítele, je podpírán oběma Moncuovými pažemi, aby zasáhl neomylně svůj cíl. Díky dotyku boha a jeho opoře tak panovník získává na přesnosti a vstupují do něho nadpřirozené vlastnosti, které z něho činí nejlepšího válečníka na bojišti. Nejlépe tento akt vysvětluje samotný text, v němž bůh Moncu promlouvá k Thutmosovi IV. (viz výše). Tato scéna tak přeneseně materializuje uvedené písemné pasáže, popisující válečnické schopnosti egyptských panovníků 18. dynastie ve vztahu k Moncuovi. Naprosto otevřeně je potom sloučení božství Moncu a majestátu panovníka vyjádřeno v levém dolním rohu scény, kde lze spatřit boha Moncu s horno- a dolnoegyptskou korunou na hlavě, s napřaženou rukou svírající palici a s tělem, tvořeným kartuší s trůnním jménem Thutmose IV. (Menchepereure), spočívající na bližší neurčitelném podstavci (Calvert 2013: Fig. 4). Thutmose IV. je spolu s Moncuem doložen ještě na jednom slonovinovém náramku z Tell el-Amarny, na kterém panovník pobíjí zajatce a Moncu mu nabízí zbraň se slovy: „*přijmi meč, dobrý bože, abys mohl srazit hlavy všem cizím zemím*“ (Nové muzeum v Berlíně ÄM 21685; Porter – Moss – Málek 2004: 204).

Úzké spojení boha Moncu a válečníka s panovníkem je z doby 18. dynastie ikonograficky doloženo ještě v dalším, velmi specifickém kontextu. Jde o vyobrazení boha Moncu ve třech soukromých hrobkách, které se nacházejí na vesetské nekropoli v hrobkách Kenamona (TT 93) z doby Amenhotepa II. (Porter – Moss – Málek 1994a: 191), Amenhotepsase (TT 75) z doby Thutmose IV. (Porter – Moss – Málek 1994a: 149) a Amenhotepa/Huje (TT 40) z doby Amenhotepa IV. / Achnatona a Tutanchamona (Porter – Moss – Málek 1994a: 75). Všichni tři muži náleželi k vysoké společenské vrstvě 18. dynastie a zastávali významné funkce (ve stejném

Obr. 4 Detail lodi z hrobky Amenhotepa II. Zobrazuje panovníka jako sfingu s lidskou hlavou (nahore) a Moncu v antropomorfní podobě a jako sfingu drtící nepřátele (dole) (Egyptské muzeum v Káhiře CG 4944; podle Daressy 1902: Pl. XLIX) / Fig. 4 Detail of a boat from the tomb of Amenhotep II showing the ruler as a human-headed sphinx (above) and Montu in an anthropomorphic form and as a sphinx crushing enemies (below) (Egyptian Museum in Cairo CG 4944; after Daressy 1902: Pl. XLIX)

pořadí výše jmenovaných: vrchní pobočník panovníka, velekněz boha Amona a místokrál Núbie). V těchto zmíněných hrobkách je vyobrazen bůh Moncu společně s egyptským panovníkem v (již výše zmíněné) vrcholné pobíjecí scéně: V antropomorfní podobě se svými atributy či jako gryf (viz výše) Moncu pobíjí nepřátele spolu s panovníkem v podobě sfingy, která drtí protivníky pod svými nohama (Werner 1986: 107–124). Moncu je v uvedených scénách označen jako „pán Vesetu / ten, který přebývá ve Vesetu“, „pán Luneje“ (Armantu), „pán Medu“ (Medamúdu) a „pán Džerteje“ (Tódu) (Werner 1985: 129–131). Tyto scény se odehrávají na palubě lodí, které snad mohou být vzdáleně ztotožněny s válečnou lodí zmíněnou v nápise Ahmose, syna Ebany, v jeho hrobce v el-Kábu (Sethe 1906a: 9; Porter – Moss 1962: 182), kde je popisováno nubijské tažení panovníka Thutmose I. Na stéle Amenhotepa II. ze 3. roku jeho vlády z Amady (Egyptské muzeum v Káhiře JE 28585/CG 34019; Porter – Moss 1962: 229) je uvedeno, že sedm zabitých nubijských vůdců bylo pověšeno hlavou dolů na „loď jeho Veličenstva“ (Helck 1955: 1297). Zcela bez významu v této souvislosti nejsou modely lodí pocházející z hrobky tohoto panovníka v Údolí králů (Egyptské muzeum v Káhiře CG 4944–4946), na kterých je vyobrazen Moncu v různých podobách (v antropomorfní a v podobě sfingy), jak pomáhá panovníkovi pobíjet jeho symbolické protivníky (Porter – Moss – Málek 1999: 556; obr. 4). Není vyloučeno, že tyto modely v panovníkově pohřební výbavě mohly reflektovat jeho důležité vojenské aktivity a být zhmotnělou reminiscencí na písemně zmíněné plavidlo.

Stejně jako ve výše uvedených scénách z hrobek soukromých osob je Moncu i na těchto modelech lodí z hrobky Amenhotepa II. označen identickými topografickými přídomky (Werner 1985: 131–132; Werner 1986: 109–110). Nelze vyloučit, že tato epiteta nejsou jen běžnými popisky odkazujícími na hlavní kultovní lokality boha Moncua, známé z jiných napsí, ale že v těchto ojedinělých scénách mají tato písemná označení konkrétnější účel. Reliéfy s loděmi (či jejich částmi) ze zmíněných hrobek mohou být odkazem na výše zmíněné loď egyptských panovníků 18. dynastie (Jones 1988: 136). Zde je možné si představit válečná plavidla vracející se z vojenských výprav zpět do panovnické rezidence a podtrhující vítězství egyptských panovníků pod záštitou Moncua, jenž byl při vládcově tažení jeho pravou rukou. V literatuře se můžeme setkat i s ne zcela uzavřenou interpretací těchto lodí jako „lodí boha Moncua“, která obsahuje i zajímavou vsuvku v podobě dokladů o použití rétoriky pobíjecích scén na palubě lodí u panovníků amarnského období Amenhotepa IV./Achnatona, Neferneferuaton Nefertiti a Anchcheperure Smenchkarea (asi 1338–1336 př. n. l.), u nichž jinak písemné ztotožnění s Moncuem válečníkem doposud zcela chybí (Werner 1985: 133–136).

Z doby 18. dynastie jsou ještě písemně doloženy lodě nazývané „Moncu, pán lunu/Armantu“ a „Moncu, pán Vesetu“ (stéla z Britského muzea EA 1332; Helck 1957a: 1631), které však byly používány spíše jako

kultovní ceremoniální bárky v Moncuových chrámových okrscích (Jones 1988: 246).

Lokální epiteta boha Moncua v případě uvedených lodí mohla souviset s vítěznou oslavou v jeho hlavních zemských svatyních v Tódu, Armantu, Vesetu a Medamúdu (ve směru od jihu k severu – autor oblast vymezenou těmito lokalitami označuje jako takzvaný „vesetský okruh“), které proplouvající flotila v čele s panovníkem navštívila. Zde mohl panovník přímo učinit Moncuovi oběť v podobě odevzdání části válečné kořisti jeho kněžstvu, vzdát chválu za vítězství a pokračovat dál, aby totéž učinil všem ostatním významným božstvům. Není také vyloučeno, že se paluby elitních lodí egyptské flotily, patřících dle textů přímo panovníkovi, mohly stávat dějištěm exemplárního pobití zajatých předáků nepřátel. K tomu má velmi blízko výše zmíněná dehonestace usmrčených protivníků na lodi Amenhotepa II. nebo přímé doklady symbolického vyobrazení z amarnské doby (Cooney 1965: 80–85, no. 50, 51, 51a; Werner 1986: 120–121).

MONCU VÁLEČNÍK VERSUS AMON V MOCENSKÉ RÉTORICE PANOVNÍKŮ 18. DYNASTIE

Zmíněné texty a ikonografické doklady vybízejí k otevřené komparaci rolí, které zastávali Moncu a Amon v rámci válečnické rétoriky vládců 18. dynastie. Jak již bylo výše uvedeno, během 11. a 12. dynastie se Moncu a Amon stali po sobě následujícími dynastickými božstvy. Amon si počínaje 12. dynastií udržoval své postavení „státního“ boha v podstatě až do Pozdní doby a ačkoliv Moncu s největší pravděpodobností nedosahoval Amonova významu, byla to právě jeho válečnická podstata, díky které během 18. dynastie získal Moncuův kult nový rozměr.

Z textových a ikonografických pramenů panovnické provenience do značné míry vyplývá jasnější vymezení „sféry vlivu“ Moncua a Amona v rámci mocenské rétoriky vládců 18. dynastie. Ačkoli je z celkového korpusu těchto pramenů očividná převaha Amona, vládci ve svém vztahu k Moncuovi zcela otevřeně vytvořili kult úspěšného a neporazitelného válečníka. Toto je charakteristika, která u Amona ve srovnatelném měřítku není zdůrazněna. Při důkladnějším rozboru pramenů dojdeme k následujícímu zjištění. Amon jako hlavní dynastické božstvo působí v mocenské ideologii jako primární zdroj síly a ochrany egyptského panovníka vůči protivníkům, sám plánuje jeho budoucí vojenské úspěchy, provází ho úspěšně při jejich uskutečňování, dává mu schopnosti dobývat a podmaňovat nebo mu osobně přivádí poražené protivníky, za což ho panovník zahrnuje svojí vděčností a zbožností, daruje mu kořist, bude svatyně apod. Co však Amonovi i jiným božstvům v této rétorice chybí, je jednoznačná role boha válečníka, kterou je v daném mocenském diskurzu obdařen výhradně Moncu. Amon jako nejvyšší božstvo sice získal postavení nejvyššího garanta vedení vojenských akcí, zdroje ospravedlnění pro takové akce a pověřovatele panovníka těmito úkoly, nemůže se však měřit

s úlohou a schopnostmi Moncua ve zmíněných válečných scénách, neboť v nich je toto božstvo narativně nedostižné. Totéž platí i pro mnoho jiných staroegyptských božstev, která se objevují v soudobém bojovném kontextu.

Moncu válečník zde v kontrastu s Amonem vystupuje bezpochyby jako samostatné božstvo, které deleguje své schopnosti na panovníka nebo způsobuje, že se panovník stává přímo jím samotným. Kultovní praxe ve spojení s vojensko-politickým děním tedy během 18. dynastie napomohly rozšířit starší sféru působnosti Moncua o další válečné kvality, aniž by však došlo k narušení dominantní pozice boha Amona.

Z hlediska mocenské rétoriky je příhodné zde zmínit důležitou památku vztahující se k Amonovi, která tvoří určitý protipól ke zmíněné stéle Thutmose III. z Armantu a současně představuje i vhodnou ilustraci k problematice. Tímto předmětem je nedatovaná Poetická stéla téhož panovníka, nalezená v Amonově chrámu v Karnaku (Egyptské muzeum v Káhiře JE 3425 a CG 34010; Sethe 1906b: 610–619; Klug 2002: 111–120). Dochována je ještě jedna stéla, rovněž bez datace, s identickou částí textu a s promluvou Thutmose III. k bohu Amonovi, nalezená také v Karnaku (Egyptské muzeum v Káhiře CG 34011; Sethe 1906b: 619–624; Porter – Moss – Málek 1994a: 171). To, co z obsahového hlediska znamená armantská stéla pro vnímání Moncua, znamená Poetická stéla pro Amona. Jde v podstatě o monolog božstva, ve kterém Amon jako vládce bohů ve stylisticky i graficky vyumělkované („poetické“) formě svými ústy panovníkovi děkuje za jeho zbožnost a úctu a za odměnu vládci osobně podmaňuje protivníky a všechny okolní oblasti, tehdy Egyptanům známé. Na rozdíl od Moncuova spíše prozaičtějšího líčení konkrétních Thutmosových činů je v Poetické stéle ústy boha Amona podán jakýsi zevrubný propagandistický manifest ideálního stavu zahraniční politiky tohoto panovníka (do určité míry může zahrnovat jeho skutečné vojenské a diplomatické úspěchy). Na pozadí této rétoriky však explicitně vystupuje především Amonova neotřesitelná role nevyčerpatelného zdroje moci, záměru a úspěchů egyptského panovníka vůči jeho protivníkům. Božstvo navíc zajišťovalo vertikální delegování legitimacy a autority panovnického úřadu, což bylo jednou z podmínek existence a fungování řádu a trvání staroegyptské civilizace (Šichan 2016: 180–183). Thutmose III. tak v obou stélách záměrně nechal projevit samotná božstva, aby ozřejmili své postavení v procesu utváření ideologické stránky jeho politiky, a to v souladu s vnímáním jejich hierarchie v rámci staroegyptského panteonu.

Podle autora není bez významu chronologický aspekt vzniku obou stél. Armantská stéla, jak již víme, pochází z 22. roku vlády Thutmose III., tedy ze samotného počátku jeho samostatného panování po doposud nevyjasněném konci vlády jeho koregentky, panovnice Maatkare Hatšepsut (asi 1473–1458 př. n. l.) (Dorman

2005: 57–58). Proto jsou na stéle připomínány jednotlivé skutky učiněné Thutmosem III. na jeho prvním vojenském tažení do oblasti dnešní Syropalestiny, které pro něho byly zřejmě natolik zásadní, že za ně vedle Amona glorifikoval především Moncu.

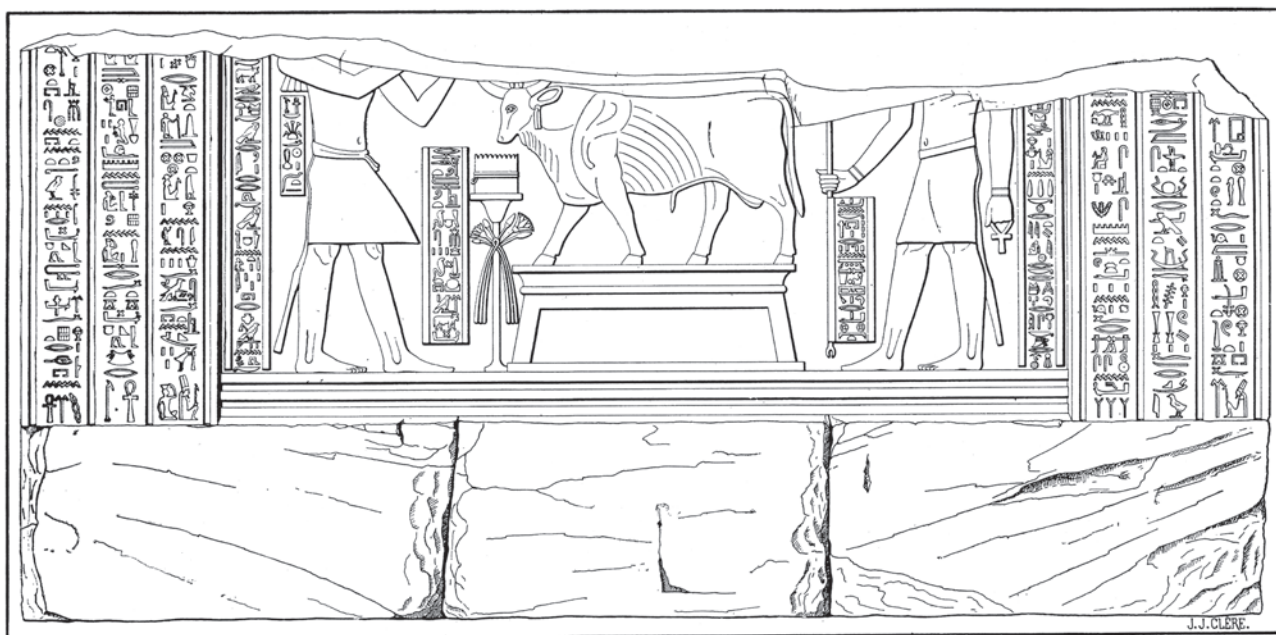
Nedatovanou Poetickou stélu není sice možné přesněji ukotvit chronologicky, lze ji však podle autora obsahově vyložit jako jakousi mocensky koncipovanou programovou bilanci, zaznamenávající přehledovým způsobem již zmíněnou kombinaci reálného a ideálního stavu Thutmosovy politiky vůči cizím protivníkům a oblastem. Celkové pojetí by spíše odpovídalo pozdní době jeho vlády. Ani z lokace této stély v karnackém chrámu nelze přesněji určit její dataci (srovnej Klug 2002: 120). Poetická stéla se nicméně vyznačuje mnohem větším smyslem pro rétorickou hloubku než stéla z Armantu, i když v případě armantské stély je nutné připustit skutečnost, že se nedochovala v úplnosti, což dnes poněkud snižuje možnost plnohodnotně vyhodnotit její obsah a ve srovnání s Poetickou stélou je tedy do značné míry znevýhodněna.

MONCUŮV KULT BÝKA VE „VESETSKÉM OKRUHU“ A JEHO VLIV NA TITULATURU PANOVNÍKŮ 18. DYNASTIE

I přes nedostatek přímého svědectví se autor domnívá, že se „vesetský okruh“ na přelomu 2. přechodné doby a Nové říše mohl do určité míry podílet na vývoji mocenské sebe prezentace panovníků 18. dynastie, a to především skrze kult býka coby Moncuova pozemského animálního vtělení, zahrnujícího kromě jiných magických schopností pravděpodobně také Moncuovy bojovné vlastnosti (Janák 2005: 49). Býk jako Moncuův zvířecí projev je písemně doložen (vedle nejistého čtení v Textech pyramid) od 1. přechodné doby (jako *k3*, „býk“), pod řeckým jménem Búchis (staroegyptsky *b3 3h* včetně dalších známých variant zápisu) od Pozdní doby a ikonograficky od 2. přechodné doby (!) v černé či bílé barvě se slunečním kotoučem a dvěma vysokými pery na hlavě (Otto 1975; obr. 5). Nedaleko Armantu bylo ve 30. letech minulého století dokonce archeologicky odkryto pohřebiště těchto mumifikovaných býků a jejich matek, datované od Pozdní do Římské doby (Mond – Myers 1934; Porter – Moss 1962: 158–160). Význam kultu Moncuova býka v Armantu dokládá přídomek „býk v Armantu“, *k3 m Twnj*, na jednom fragmentu reliéfu z doby 12. dynastie (Mond – Myers 1940: Pl. XCIX 2) a doložen je také v okolních svatyních v Tódu a Medamúdu (Borghouts 1982: 202).

Tradiční role býka jako pozemské personifikace egyptského panovníka⁹ a současně přítomnost uctívání živého animálního obrazu boha Moncua vede autora k zamyšlení, nakolik se kult Moncuova býka ve „vesetském okruhu“ mohl rozhodujícím způsobem podílet na vytvoření nového prvku v takzvaném Horově jméně na počátku 18. dynastie. Následující řádky jsou

⁹ Viz např. lící strana slavné Narmerovy palety (Egyptské muzeum v Káhiře JE 32169 a CG 14716; Porter – Moss 1962: 193–194).

Obr. 5 Výjev zachycující Moncuova býka Búchida v chrámu v Medamúdu z Římské doby (podle Drioton 1926: fig. 6) / Fig. 5 A scene of Montu's bull Buchis from the temple in Medamud dating to the Roman Period (after Drioton 1926: fig. 6)

tedy pouze čistou úvahou, neboť hmatatelné propojení archeologických pramenů s touto teorií (alespoň prozatím) chybí.

Horovo jméno bylo první z pěti jmen egyptské panovnické titulatury. Ta představovala primární projev staroegyptského vládařského úřadu a také charakteristickou jedinečnost každého egyptského panovníka. V pořadí třetí panovník 18. dynastie Thutmose I. si jako první vládce v dějinách Egypta vytvořil (velmi pravděpodobně již v počátcích své vlády, viz Sethe 1906a: 82; Porter – Moss – Málek 1995: 174–175) jako úvodní prvek svého Horova jména termín *k3 nht*, překládaný většinou jako „silný“ nebo „vítězný býk“ (Beckerath 1984: 225; Leprohon 2010: 15–16), následovaný příslušným jménem. Toto Horovo jméno je potom v titulatuře doloženo až do vlády římského císaře Claudia (41–54 n. l.; Schneider 2002: 289). Jedinou výjimku v rámci 18. dynastie tvoří panovnice Hatšepsut, která si namísto termínu *k3 nht* zvolila označení *wsrt k3w* neboli „mocná (svými) *ka*“.¹⁰

Autor se při interpretaci výrazu *k3 nht* přiklání k překladu „vítězný býk“ (např. Lorton 1974: 39), a to na základě následujících indicií. Osobní jméno posledního panovníka 17. dynastie Vadžchepere Kamose (kolem 1555 př. n. l.; *k3 mš*, „býk (jej) zrodil“ či „zrozený býk“; Beckerath 1984: 223) obsahovalo přímé propojení s postavou býka. Kamose se mohl v souladu s tradovanou panovnickou personifikací neporazitelného býka stylizovat do role silného a neohroženého vůdce stáda,

zastupovaného zde Egyptany, při jeho vítězně vyličené ozbrojené konfrontaci s protivníky na dvou frontách, jak dokládá Kamosova známá stéla z Karnaku (Smith – Smith 1976: 49; Porter – Moss – Málek 1994a: 37, 73; Šichan 2013: 80–82). Zde byl již jen krůček k tomu, aby Kamose tuto svoji rétoriku přímo propojil s regionálním kultem Moncuova býka ve „vesetském okruhu“. Kamosův bratr nebo syn (?)¹¹ a nástupce a současně také první panovník 18. dynastie Ahmose II., včlenil termín *k3* do svého pozdějšího Horova jména v přídomku „býk ve Vesetu“ (*k3 m W3st*; Beckerath 1984: 224; Leprohon 2010: 11). To podle autora evokuje programové zdůraznění regionálně-politického významu Vesetu a jeho „okruhu“ v unifikačním úsilí egyptských panovníků na přelomu 2. přechodné doby a Nové říše (opět s možným odkazem na přítomnost důležitého lokálního kultu Moncuova býka; Šichan 2018). Stranou snad v případě Ahmose II. nestála ani vzpomínka na klíčovou úlohu panovníka Kamose v osvobozovacím procesu. Předpokládanou cestu ke vzniku termínu *k3 nht* dovršil nástupce Ahmose II., Džeserkare Amenhotep I. (asi 1525–1504 př. n. l.), jehož Horovo jméno zní „býk, který poráží země“ (*k3 wʿf t3w*; Beckerath 1984: 224; Leprohon 2010: 13). Amenhotep I. mohl při volbě tohoto jména setrvačně využít určitých vojenských a geograficko-správních úspěchů svého předchůdce, které se patrně snažil upevnit vlastními vojenskými akcemi, jak dokládají dochované oslavné soukromé nápisy, zmiňující jeho válečné aktivity (např. Sethe 1906a: 6–8;

¹⁰ Nelze vyloučit, že se panovnice záměrně neztotožnila se spíše mužsky vnímaným obrazem býka, což je však diskutabilní vzhledem k faktu, že si na svých vyobrazeních Hatšepsut jako panovnice osvojila řadu mužských prvků. Autor se spíše domnívá, že významová, grafická a fonetická příbuznost mezi oběma termíny (*wsr – nht* a *k3 – k3w*) při bližším pohledu vybízí k jistým úvahám o možném vytvoření příhodného ženského ekvivalentu vůči výrazu *k3 nht* v rámci panovnické titulatury.

¹¹ K diskuzi viz Dodson – Hilton (2004: 124–125).

Porter – Moss 1962: 182). Jako ideového doplnění svých aktivit mohl stejně jako jeho předchůdci využít existujícího regionálního býčího kultu.

Pokud bychom se z Kamoseho jména a Horových jmen Ahmose II. a Amenhotepa I. pokusili vytvořit nosnou vývojovou linii, završenou vytvořením termínu *k3 nḥt* v Horově jméně Thutmose I., zjistili bychom, že by v základních rysech odpovídala rekonstrukci egyptských dějin na přelomu pojednávaných epoch: v osobě Kamose se na trůnu objevil panovník, zrozený silný vůdce stáda – válečník, iniciátor osvobozovacího boje Egyptanů proti vetřelcům na severu (Hyksósové) a na jihu (Núbijci). Jeho úsilí na území Egypta završil Ahmose II., neboť jako silný vůdce stáda – válečník ke konci své vlády zkonsoolidoval a ovládl celou zemi v jejích obvyklých geografických hranicích z rezidence ve Vesetu. Nakonec silný vůdce stáda – válečník Amenhotep I. navázal na svého předchůdce a stvrdil konečné upevnění egyptských pozic v dříve kontrolovaných oblastech, ležících již mimo přirozené geografické hranice země.

Při pohledu na uvedené schéma si potom není těžké představit velmi příznivou výchozí pozici Thutmose I., kterého lze bez váhání označit za skutečného zakladatele přelomových egyptských zahraničních výbojů Nové říše. Svě vojenské úspěchy dal Thutmose I. během své vlády najevo kupříkladu vztyčením stél na břehu Eufratu na severu (Sethe 1907: 697; Porter – Moss – Málek 1994a: 97) a v Núbii (dnešním Súdánu) na jihu (Sethe 1906a: 82–86; Porter – Moss – Málek 1995: 174–175) či stavbou menšího rozsahu, která mohla předjímat pozdější velkolepý Moncuův chrámový komplex Amenhotepa III. v Karnaku, což jistě není ve vztahu k tématu bez významu (Jacquet 1971: 277–281). Lze předpokládat, že volba nového prvku v Horově jménu Thutmose I., znějícím *mry M3ʿt*, tj. „milovaný Maat“, mohla spolu s navázáním na úspěchy jeho bezprostředních předchůdců a záměrnou legitimizací jeho postavení v rámci dynastie (mj. i tímto zdůrazněným přihlášením se ke kultu Moncuova býka „vesetského okruhu“) doprovázet vskutku nebyvalou expanzionistickou politiku, a měla tedy manifestovat nové uspořádání mocenských poměrů Egypta vůči sousedním oblastem a především postavení egyptského panovníka v jejich rámci (Šichan 2013: 83–84).

ZÁVĚR

Dochované prameny dovolují závěrem konstatovat, že Moncu ve své válečnické úloze během 18. dynastie úspěšně konkuroval neotřesitelné pozici dynastického boha Amona. Sice s ním v rámci mocenské rétoriky vládců 18. dynastie sdílel podobné aspekty, ale současně se od něho v mnoha případech zásadně odlišoval jak v písemném zachycení, tak také ikonograficky. Podle názoru autora to jsou právě tyto odlišnosti, které z něho činí jasný fenomén v rámci panovnické mocenské ideologie Nové říše.

Z předloženého materiálu však otevřeně vyplývá až zarážející absence dokladů uctívání Moncuva válečníka

u prvních panovníků 18. dynastie Ahmose II., Amenhotepa I., Thutmose I., Thutmose II. a panovnice Hatšepsut. Ti ve svých válečných panegyricích nešetřili chválou na božstva, která jim dopomohla k úspěchům, a také je v nich vypočítávají. Moncu válečník v nich však chybí. To může být na první pohled překvapující (a pro autora současně lákavé ve smyslu otázky, zdali přímý odkaz na Moncuva válečníka, tedy přinejmenším alespoň v podobě uctívaného býka, nemohl být u těchto vládců obsažen ve zmíněném termínu *k3 nḥt*). Z takové diskrepance však nelze přímo vyvozovat konkrétní závěry a použít četnost dokladů uctívání Moncuva válečníka jako hodnotící ukazatel vojenské aktivity každého panovníka 18. dynastie by bylo až příliš unáhlené. Podobně jako u ostatních božstev, mělo i uctívání Moncuva včetně jeho válečnické podstaty vlastní dynamiku a ta se během vlády každého panovníka vyvíjela nepopíratelně odlišně. V úvahu musíme brát jistě upřednostňování jednoho božstva na úkor druhého, převládající „trendy“ v popularitě lokálních a dynastických božstev či spíše jedinečné časoprostorové potřeby staroegyptských elit zaštitit konkrétní vývojové tendence v dějinách Egypta volbou odpovídajícího božstva. Popravdě není zcela jednoduché odhalit mechanismus tohoto procesu. Tato skutečnost však nijak neubírá na významu boha Moncuva válečníka v uvedených souvislostech, v jakých se z doby 18. dynastie dochoval. Existující prameny podávají svědectví o jeho jednoznačném vzestupu a o úloze, kterou v rámci mocenské rétoriky a ideologie panovníků 18. dynastie zastával.

LITERATURA:

- Beckerath, Jürgen von
1984 *Handbuch der ägyptischen Königsnamen*, München: Deutscher Kunstverlag [Münchner ägyptologische Studien 20].
- Bell, Lanny
1985 „Aspects of the Cult of the Deified Tutankhamun“, in: Posener-Kriéger, Paule (ed.). *Mélanges Gamal Eddin Mokhtar. Vol. I*, Le Caire: Institut français d'archéologie orientale, s. 31–59.
- Bisson de la Roque, Fernand – Clère, Jacques J.
1930 *Rapport sur les fouilles de Médamoud*, Le Caire: Institut français d'archéologie orientale [Fouilles de l'Institut français d'archéologie orientale du Caire. Rapports préliminaires 9/1].
- Blackman, Aylward M.
1972 *Middle-Egyptian Stories*, Bruxelles: Édition de la Fondation égyptologique reine Élisabeth [Bibliotheca Aegyptiaca II].
- Borchardt, Ludwig
1913 *Das Grabdenkmal des Königs Ša3ḥu-re^c. Band II: Die Wandbilder*, Leipzig: Hinrichs'sche Buchhandlung [Ausgrabungen der Deutschen Orient-Gesellschaft in Abusir 1902–1908. Bd. 7].
- Borghouts, Joris F.
1982 „Month“, in: Helck, Wolfgang – Otto, Eberhard (eds.). *Lexikon der Ägyptologie. Band IV. Megiddo-Pyramiden*, Wiesbaden: Harrassowitz, s. 200–204.

- Calvert, Amy M.
2013 „Vehicle of the Sun: the Royal Chariot in the New Kingdom“, in: Veldemeijer, André J. – Ikram, Salima (eds.). *Chasing Chariots. Proceedings of the First International Chariot Conference (Cairo 2012)*, Leiden: Sidestone Press, s. 45–71.
- Carter, Howard – Newberry, Percy E.
1904 *The Tomb of Thoutmôsis IV. Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire, Nos. 46001–46529*, Westminster: A. Constable and Co., Ltd.
- Cooney, John D.
1965 *Amarna Reliefs from Hermopolis in American Collections*, New York: Brooklyn Museum.
- Daressy, Georges
1902 *Fouilles de la Vallée des Rois (1898–1899). Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire, Nos. 24001–24990*, Le Caire: Imprimerie de l'Institut français d'archéologie orientale.
- Dodson, Aidan
1994 „From Dahshur to Dra Abu el Naga. The Decline of the Royal Pyramid“, *KMT. A Modern Journal of Ancient Egypt* 5/3, s. 25–39.
- Dodson, Aidan – Hilton, Dyan
2004 *The Complete Royal Families of Ancient Egypt*, London: Thames & Hudson Ltd.
- Dorman, Peter F.
2005 „The Early Reign of Thutmose III: An Unorthodox Mantle of Coregency“, in: Cline, Eric H. – O'Connor, David (eds.). *Thutmose III. A New Biography*, Ann Arbor: University of Michigan Press, s. 39–68.
- Drioton, Étienne
1926 *Rapport sur les fouilles de Médamoud (1925). Les inscriptions*, Le Caire: Imprimerie de l'Institut français d'archéologie orientale.
- Hall, Emma S.
1986 *The Pharaoh Smites his Enemies: a Comparative Study*, München: Deutscher Kunstverlag [Münchner ägyptologische Studien 44].
- Hannig, Reiner
1995 *Großes Handwörterbuch Ägyptisch–Deutsch. Die Sprache der Pharaonen (2800–950 v. Chr.)*, Mainz: Philipp von Zabern [Kulturgeschichte der antiken Welt 64].
- Helck, Wolfgang
1955 *Urkunden der 18. Dynastie. Heft 17. Historische Inschriften Thutmosis' III. und Amenophis' II.*, Berlin: Akademie Verlag [Urkunden des Ägyptischen Altertums 17].
1957a *Urkunden der 18. Dynastie. Heft 19. Historische Inschriften Thutmosis' IV. und biographische Inschriften seiner Zeitgenossen*, Berlin: Akademie Verlag [Urkunden des Ägyptischen Altertums 19].
1957b *Urkunden der 18. Dynastie. Heft 20. Historische Inschriften Amenophis' III.*, Berlin: Akademie Verlag [Urkunden des Ägyptischen Altertums 20].
1958 *Urkunden der 18. Dynastie. Heft 22. Inschriften der Könige von Amenophis' III. bis Haremheb und ihrer Zeitgenossen*, Berlin: Akademie Verlag [Urkunden des Ägyptischen Altertums 22].
- 1983 *Historisch-biographische Texte der 2. Zwischenzeit und neue Texte der 18. Dynastie*, Wiesbaden: Harrassowitz [Kleine ägyptische Texte 6/1].
- Jacquet, Jean
1971 „Trois campagnes de fouilles à Karnak-Nord 1968–1969–1970“, *Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale* 69, s. 267–281.
- Janák, Jiří
2005 *Brána nebes. Bohové a démoni starého Egypta*, Praha: Libri.
- Jones, Dilwyn
1988 *A Glossary of Ancient Egyptian Nautical Titles and Terms*, London – New York: Kegan Paul International [Studies in Egyptology].
2000 *An Index of Ancient Egyptian Titles, Epithets and Phrases of the Old Kingdom*, Oxford: Archaeopress [British Archaeological Reports. International Series 866].
- Klug, Andrea
2002 *Königliche Stelen in der Zeit von Ahmose bis Amenophis III*, Turnhout: Brepols Publishers [Fondation égyptologique reine Élisabeth; Monumenta Aegyptiaca 8].
- Leitz, Christian (ed.)
2003 *Lexikon der ägyptischen Götter und Götterbezeichnungen, Bd. VIII. Register*, Leuven – Paris – Dudley, MA: Peeters [Orientalia Lovaniensia Analecta 129].
- Leprohon, Ronald J.
2010 „The royal titulary in the 18th Dynasty: change and continuity“, *Journal of Egyptian History* 3, s. 7–45.
- Lorton, David
1974 *The juridical terminology of international relations in Egyptian texts through dyn. XVIII*, Baltimore – London: Johns Hopkins University Press [The Johns Hopkins Near Eastern Studies].
- Matouk, Fouad S.
1976 *Corpus du scarabée égyptien II. Analyse thématique*, Beirut: Academie Libanaise.
- Mond, Robert – Myers, Oliver H.
1934 *The Bucheum I–III*, London: Egypt Exploration Society [Memoir of the Egypt Exploration Society 41].
1940 *Temples of Armant: a preliminary survey. Plates*, London: Egypt Exploration Society [Memoir of the Egypt Exploration Society 43].
- Otto, Eberhard
1975 „Buchis“, in: Helck, Wolfgang – Otto, Eberhard (eds.). *Lexikon der Ägyptologie. Band I. A–Ernte*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, s. 874–875.
- Porter, Bertha – Moss, Rosalind L. B.
1962 *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs and Paintings V. Upper Egypt: Sites*, Oxford: Griffith Institute.
- Porter, Bertha – Moss, Rosalind L. B. – Málek, Jaromír
1994a *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs and Paintings I. The Theban Necropolis. Part One: Private Tombs*, Oxford: Griffith Institute.
1994b *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs and Paintings III. Memphis. Part One: Abu Rawash to Abusir*, Oxford: Griffith Institute.

- 1995 *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs and Paintings VII. Nubia, the Deserts and Outside Egypt*, Oxford: Griffith Institute.
- 1999 *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs and Paintings I. The Theban Necropolis. Part Two: Royal Tombs and Smaller Cemeteries*, Oxford: Griffith Institute.
- 2004 *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs and Paintings IV. Lower and Middle Egypt*, Oxford: Griffith Institute.
- Sethe, Kurt
1906a *Urkunden der 18. Dynastie. Erster Band. Historisch-Biographische Urkunden*, Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung [Urkunden des ägyptischen Altertum 1].
1906b *Urkunden der 18. Dynastie. Zweiter Band. Historisch-Biographische Urkunden*, Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung [Urkunden des ägyptischen Altertum 2].
1907 *Urkunden der 18. Dynastie. Dritter Band. Historisch-Biographische Urkunden*, Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung [Urkunden des ägyptischen Altertum 3].
- Schäfer, Heinrich
1974 *Principles of Egyptian Art*, Oxford: Griffith Institute.
- Schenkel, Wolfgang
1965 *Memphis – Herakleopolis – Theben. Die epigraphischen Zeugnisse der 7.–11. Dynastie Ägyptens*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz [Ägyptologische Abhandlungen 12].
- Schneider, Thomas
2002 *Lexikon der Pharaonen*, Düsseldorf: Albatros Verlag.
- Shaw, Ian (ed.)
2003 *Dějiny starověkého Egypta*, Praha: BB art.
- Smith, Harry S.
1976 *The Fortress of Buhen. The Inscriptions*, London: Egypt Exploration Society [Excavation Memoirs 48].
- Smith, Harry S. – Smith, Alexandrina
1976 „A Reconsideration of the Kamose Texts“, *Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde* 103, s. 48–76.
- Šichan, Daniel
2013 „Mocenská rétorika panovníků Nové říše v 1. polovině 18. dynastie“, *Pražské egyptologické studie* XI, s. 79–87.
2014 „Mocenská rétorika panovníků Nové říše ve 2. polovině 18. dynastie“, *Pražské egyptologické studie* XII, s. 51–55.
2016 „Poetická' alias ‚politická' stéla Thutmose III.“, in: Pecha, Lukáš (ed.). *Staré civilizace Asie a Afriky*, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, s. 171–185.
2018 „Význam Vesetu v mocenské ideologii egyptských panovníků na přelomu 17. a 18. dynastie“, in: Pecha, Lukáš (ed.). *Vybrané aspekty kulturního vývoje Asie a Afriky*, Plzeň: Katedra blízkovýchodních studií, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni, s. 132–143 (<https://dspace5.zcu.cz/handle/11025/29427>). Přístupné 10. srpna 2019.).
- Tatomir, Renata G.
2014 „The presence of horse in ancient Egypt and the problem of veracity of the horseshoe magic in the ancient Egyptian folklore and mythology“, in: Dinu, Dana – Strehie, Madalina (eds.). *Hippika. Calul în istoria omului*, Craiova: Editura Universitaria [Societatea de Studii Clasice], s. 321–340.
- Thiers, Christophe
2014 „Armant: recent discoveries at the temple of Montu-Re“, *Egyptian Archeology* 44, s. 32–35.
- Vandier, Jacques
1949 *La religion égyptienne*, Paris: Presses universitaires de France.
- Vernus, Pascal
1982 „La stèle du roi Sekhemsankhtaouyré Neferhotep Iykhernofert et la domination Hyksôs (stèle Cairo JE 59635)“, *Annales du Service des antiquités de l'Égypte* 68, s. 129–135.
- Werner, Edward K.
1985 *The God Montu from the Earliest Attestations to the End of the New Kingdom*, Ann Arbor: UMI Dissertation Services.
1986 „Montu and the ‘Falcon Ships’ of the Eighteenth Dynasty“, *Journal of the American Research Center in Egypt* XXIII, s. 127–123.
- Wilkinson, Richard H.
2003 *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*, Cairo: The American University in Cairo Press.

Daniel Šichan

Český egyptologický ústav, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova
dsichan@seznam.cz